

ІНФОРМАЦІЙНА ПАРАДИГМА СОЦІАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ (ОГЛЯД НАУКОВИХ ПІДХОДІВ І КОНЦЕПЦІЙ)

Характеризуються й аналізуються наукові підходи, погляди та концепції інформаційної парадигми соціальної комунікації.

Ключові слова: *інформаційна парадигма, інформаційно-технологічна парадигма, соціальна комунікація, комунікація, комунікативістика, інформаційне суспільство.*

Характеризуются и анализируются научные подходы, взгляды и концепции информационной парадигмы социальной коммуникации.

Ключевые слова: *информационная парадигма, информационно-технологическая парадигма, социальная коммуникация, коммуникация, коммуникативистика, информационное общество.*

There are described and analyzed scientific approaches, attitudes and concepts of the information paradigm of social communication.

Key words: *information paradigm, information and technology paradigm, social communication, communication, communication science, information society.*

Теоретико-методологічне осмислення комунікації потребує чіткого визначення її міждисциплінарного характеру та взаємозв'язку теорії комунікації з іншими науковими дисциплінами. Причому, як наголошують учені, кожна наука виокремлює в комунікації як об'єкт дослідження свій вузький предмет вивчення. Розвивається безліч наукових поглядів: філософські, соціологічні, лінгвістичні, психологічні, інформаційні, техніко-технологічні та ін.

Так, у філософських поглядах на становлення інформаційного суспільства, яке породжує нові проблеми, підкреслюється необхідність обґрунтування й узагальнення наукових підходів до характеристики складних інформаційних систем у соціумі, взаємозв'язку соціальних та інформаційних процесів. На основі аналізу еволюції інформації та характеру інформаційних взаємодій на різних рівнях структурної організації матерії, з урахуванням її складності, можна дійти висновку, що суть усіх можливих взаємодій систем різної природи можна інтерпретувати з позицій інформаційного підходу (як методу наукового дослідження для побудови фундаменту нової наукової картини світу), який ототожнюється з інформаційною парадигмою (на методологічному рівні). Цією парадигмою стає «інформаційне» бачення світового порядку; її сутність полягає в тому, що інформаційна складова всіх матеріальних систем є джерелом процесів розвитку, що відбуваються в них [2].

Слід зазначити, що для дослідження комунікації в умовах інформаційного суспільства актуальність інформаційного підходу є очевидною.

Завдання статті — проаналізувати найбільш визнані у наукових колах підходи та концепції інформаційної парадигми соціальної комунікації.

Інформаційна парадигма комунікації поділяється багатьма авторами. Відзначається популярність інформаційного підходу в Європі ще із 60-х рр. При цьому комунікація інтерпретувалася як «будь-який обмін інформацією між динамічними системами або підсистемами цих систем» [4].

Соціально комунікацію вчені розуміють як обмін інформацією між людиною і середовищем за допомогою тієї чи іншої системи кодування, причому природна мова є окремим випадком однієї з таких систем і у своєму функціонуванні підпорядковується загальним для таких систем правилам [15].

В огляді основних дослідницьких парадигм у сфері теорії комунікації (І. П. Кужелева-Саган), які розроблялися вченими в соціально-філософському аспекті, особливе місце приділяється інформаційній парадигмі та її концепціям [9].

Інформаційна парадигма, що прийшла у сферу соціальної комунікації з точних, природничих і прикладних наук (Н. Вінер, К. Шеннон та ін.), в поєднанні з іншими підходами, зокрема синергетичним, уможливило створення моделі сучасного суспільства з його складними комунікаційними процесами. Іншими словами, нині існують різні модуси та концепції інформаційної парадигми комунікації.

Учені в галузі американської комунікативістики також підтримують інформаційну парадигму розвитку суспільства і комунікації. Так, у тлумачному словнику (Л. Землянова) дається характеризуються такі інформаційні вектори комунікаційних досліджень: маклюенізм (вивчення комунікацій як технічних засобів зв'язку); соціологічні напрями (комунікабельність інформаційних засобів міжособистісних, міжгрупових і міжнародних спілкувань); семіотичний напрям (аналіз знакової атрибутики комунікаційно-інформаційних мов); соціокультурний напрям (вивчення взаємодії людей, груп і організацій, держав та регіонів за допомогою інформаційних зв'язків) та ін. [3].

О. Мат'яш підкреслює, що після Другої Світової війни за кордоном стала домінувати інформаційна парадигма, яка розглядає комунікацію як передачу інформації, складовими елементами якої є: джерело інформації, повідомлення, отримувач інформації, канал передачі та інформаційний шум. У 60-х рр., на її думку, спостерігалася «психологізація» комунікації, яка розумілася, переважно, як людська комунікація. Свій внесок у цей напрям досліджень

здійснили антропологи, психологи, психіатри та психотерапевти. Підкреслюється, що «комунікація є не просто прийомом-передачею інформації, але й створенням якоїсь спільності, певного ступеня взаєморозуміння між учасниками» [11]. Особлива увага приділяється проблемі генерування сенсу у двох його аспектах: змістовному й «отношенческому». У 80-90 рр. спостерігається поширення системного підходу до аналізу комунікації; яка починає розглядатися як соціальний процес. При цьому актуалізується не тільки інтерактивність, але й транзактивність комунікаційного процесу: будь-який суб'єкт є або одержувачем, або відправником не послідовно, а одночасно [11].

Незважаючи на актуальність інформаційної парадигми, відомий російський учений А. В. Соколов вважає, що вона реалізується не завжди коректно і наполягає на можливості застосування тільки методологічного підходу до неї. Інформаційний підхід — це методологічний принцип наукового пізнання, що полягає в розгляді об'єктів вивчення через призму категорії інформації. Можливі два режими використання інформаційного підходу: коректний, коли інформаційні моделі та реальна дійсність відокремлюються один від іншого, і некоректний, коли інформація ототожнюється з реальними об'єктами (сигнали, знання). Некоректний підхід значно поширений у науці й практиці, тому що здатний виконувати корисні функції: номінативну, конструктивну, описово-пояснювальну. Загальнонаукове поширення інформаційного підходу, як коректного, так і некоректного його варіантів, А. В. Соколов пояснює кількісним збільшенням комунікаційних каналів і підвищенням значущості соціальних комунікацій в індустріальній неокультурі. До наук, що використовують некоректний інформаційний підхід, вчений долучає всі інформаційні науки, які вивчають соціальну інформацію або її різновиди [12].

На думку Я. В. Круковського, доцільно поєднати в єдину інформаційну парадигму три концепції: суспільства інформаційного типу, ноосфери й самоорганізації соціуму. У рамках такої парадигми соціальна комунікація розглядається як мережа зв'язків, утворених циклічними потоками інформації, які, у свою чергу, є основою процесів, що самоорганізуються в суспільстві, ініційованих ноосферою як метасистемою людського розуму [7].

Теорію «інформаційного суспільства», як одну з концепцій інформаційної парадигми, науково обґрунтовує Ф. І. Шарков. На його думку, термін «інформаційне суспільство» застосовується для позначення особливого виду суспільної формації пізніх різновидів постіндустріального суспільства, нового етапу розвитку людської цивілізації. Найяскравішими представниками цього напрямку є А. Турен, П. Серван-Шрайбер, М. Понятовський та ін. (Франція), М. Хоркхаймер, Ю. Хабермас, Н. Луман та ін. (Німеччина), М.

Маклюен, Д. Белл, А. Тоффлер та ін. (США), Д. Масунда (Японія) та ін. Як головна умова формування інформаційного суспільства визначається наявність високотехнологічних інформаційних мереж, які діють у глобальних масштабах. Інформація розглядається як специфічний товар, як основна соціальна цінність суспільства [14].

Основою теорії «інформаційного суспільства» вважається концепція постіндустріального суспільства, розроблена американським соціологом Д. Беллом. У вигляді теорії інформаційного суспільства доктрина набула поширення в період комп'ютерного буму 1970-1980-х рр. Ефективність обміну інформацією і всього процесу комунікації багато в чому залежить від пізнаваності суб'єктами комунікації предмета обговорення (обміну інформацією) та комунікативної компетентності. Це стосується передусім комунікацій, що мають на меті обмін науковою інформацією, тобто наукових комунікацій. Емпіризм у поєднанні з певними припущеннями про реальність і її властивості надає можливості припустити, що отримана й усвідомлена інформація про об'єкт, що пізнається, є не результатом психічного переживання суб'єкта, а відображенням деяких об'єктивно існуючих сутностей [14].

Теорію «самоорганізації соціуму», як іншу концепцію інформаційної парадигми, розвиває і науково обґрунтовує Я. В. Круковський. Розвиток сучасного соціуму визначається наявністю дуже важливих для визначення природи його функціонування особливостей, які полягають, насамперед, у посиленні взаємовпливу всіх його складових, взаємопов'язаних сукупністю економічних, політичних, соціальних і духовних процесів; суспільство постійно впроваджує інновації, які слугують джерелом безперервного розвитку. Автор вважає, що сталий розвиток суспільства передбачає формування механізмів самоорганізації через вплив на ноосферу як носія «інформаційної енергії» цивілізації. Саме інформаційна природа глобального соціуму (на основі поглядів В. І. Вернадського, Е. Леруа, П. Тейяр де Шардена) є обґрунтуванням теорії ноосфери, що об'єднує природничонаукові категорії інформації й комунікацій, які формують сукупність загальнолюдських дій та ідей. Це дозволяє по-новому осмислити процеси розвитку і самоорганізації суспільства, в якому інформація, ентропія, комунікації (зв'язки й відносини) взаємодіючих суб'єктів (індивідів, соціальних груп, соціумів) є основоположними поняттями [8].

Концепцію ноосфери доцільно поєднувати з іншими двома концепціями в єдину інформаційну парадигму соціальної комунікації, в контексті якої ноосфера трактується як метасистема людського розуму, яка є своєрідною «первинною матерією» соціумної самоорганізації, що завдяки цілеспрямованій людській діяльності встановлює і розвиває взаємовідносини між формуючими її суб'єктами, ініціюючи процеси, що самоорганізуються. Такі процеси основані

на взаємодії циклічних потоків інформації, які утворюють мережу негативних і позитивних зворотних зв'язків — соціальні комунікації. Відповідно, суспільство реалізує себе через комунікативні взаємодії — обмін інформацією, що є за своєю сутністю тією сполучною ланкою, без якої неможливі жодна зміна, жодна подія, жоден процес [8].

Учені підкреслюють, що комунікація як передача інформації може мати і двосторонній, і односторонній характер, чим і відрізняється від спілкування. Тому комунікація — це як безпосередній, так і опосередкований процес передачі інформації, зокрема за допомогою технічних засобів. Зміст поняття комунікації визначається як особлива форма соціального зв'язку, що виникає через спрямовану передачу інформації і дозволяє встановлювати соціально-культурні взаємодії [6].

Соціальні фактори, що сприяють формуванню соціального знання й оціночних категорій комунікації, належать до основ соціальної комунікації. Істотні зміни поняття «соціальні комунікації» у ХХ ст. пов'язані з відповідними метаморфозами інформаційної парадигми, яка розуміється в трьох методологічних контекстах, що, на думку Є. І. Кривокори, в окремих аспектах є суперечливими й неузгодженими. Визначаються три різновиди інформаційної парадигми соціальної комунікації: 1) класична (комунікація як засіб, що забезпечує взаємозв'язок об'єктів, функціонування і розвиток соціуму в процесі суспільної практики); 2) некласична (побудована на когнітивній моделі суб'єктно-об'єктних відносин стосовно об'єкта по суті, відображається через феноменологічну методологію); 3) постнекласична (зводить соціальну взаємодію до суб'єктно-суб'єктних відносин, тобто до принципу інтерсуб'єктивності; особливу увагу приділяє «мережевій логіці» сучасного суспільства). Вивчення сутності трьох різновидів інформаційної парадигми, на думку автора, актуалізує завдання інтегрування наявних теоретичних положень і результатів експериментів, створення єдиної теорії, в рамках якої набуває обґрунтування взаємодія трьох базових складових соціальної комунікації: соціальної структури, комунікативних систем та способів комунікації [6].

Згідно з науковими поглядами відомого американського соціолога М. Кастельса, в сучасному інформаційному суспільстві слід говорити про нову технологічну парадигму, побудовану навколо інформаційних технологій. Точніше, про інформаційно-технологічну парадигму, що базується на інноваціях у трьох головних технологічних сферах, тісно взаємопов'язаних та основаних на електроніці: мікроелектроніці, комп'ютерній техніці й телекомунікації [5]. Учений уточняє, що поняття технологічної парадигми, розроблене К. Перес, К. Фріменом і Дж. Досі, які адаптували класичний аналіз наукових революцій, здійснений Т. С. Кунном, допомагає осмислити

сутність сучасної технологічної трансформації в її взаємодіях не тільки з економікою, а й із суспільством. Ідеться про соціальну трансформацію, основні характеристики, які складають «серце» інформаційно-технологічної парадигми; фундамент інформаційного суспільства. Соціальну трансформацію під впливом інформаційних технологій М. Кастельс пов'язує з такими характеристиками: розуміння інформації як сировини стосовно технологій; усеосяжність ефектів нових технологій; мережева логіка будь-якої системи або сукупності відносин, яка використовує нові інформаційні технології; мережевий принцип, який полягає в тому, що інформаційно-технологічна парадигма основана на гнучкості; зростаюча конвергенція конкретних технологій у високоінтегрованій системі. Інформаційно-технологічна парадигма еволюціонує до відкритості як багатосторонньої мережі; вона могутня у своїй матеріальності, адаптивна у своєму історичному розвитку. Усеосяжність, складність і мережевий характер є її визначальними ознаками [5].

Погляди М. Кастельса поділяють і розвивають інші автори, наприклад, А. Ю. Маклецов розглядає інформаційно-технологічну парадигму на прикладі соціально-економічного розвитку суспільства, в якому інформація зазнає певних змін в економічних процесах і в суспільстві в цілому. Сучасне суспільство відводить величезну роль інформації як технологічній категорії загальнолюдського розвитку, а також методам її створення, сприйняття, трансформації. Водночас розвиток сучасного соціуму характеризується наявністю дуже важливих особливостей для з'ясування природи його функціонування, які полягають, насамперед, у посиленні взаємовпливу всіх його складових, взаємопов'язаних сукупністю економічних, політичних, соціальних і духовних процесів. «Становлення інформаційного суспільства пов'язане з домінуванням ідеї про можливість вирішення багатьох соціальних недоліків за допомогою технічних засобів» [10].

У цьому огляді охарактеризовано основні наукові підходи та концепції інформаційної парадигми соціальної комунікації, однак як проаналізовані, так і не розглянуті наукові погляди вчених не надають можливості дійти остаточних висновків. Хоча цілком можливі деякі проміжні підсумки.

Доречно процитувати ідеолога та засновника метатеорії соціальної комунікації — російського вченого, доктора наук, академіка А. В. Соколова, який в одному зі своїх інтерв'ю (2009 р.) сказав: «Коммуникационно-информационная проблематика сопровождает меня всю мою жизнь,... Но жизнь идёт вперёд, расширяется сфера электронной коммуникации, и разработанная в конце XX ст. мета-теоретическая концепция нуждается в модернизации» [1].

Інформаційна парадигма соціальної комунікації нині набула наукового обґрунтування, проте її розвиток безумовно триватиме

відповідно до нових викликів інформаційно-технологічного суспільства ХХІ ст.

Список літератури

1. Басов С. Быть Соколовым! Заметки с воображаемой читательской конференции / С. Басов // Библиотечное дело. — 2009. — № 1. — С. 39-44.
2. Голуб С. С. Синергетична інтерпретація сучасної інформаційної парадигми (методологічний аспект): Автореф. дис... канд. філософ. наук: 09.00.09 / Є. С. Голуб; Ін-т філос. ім. Г. С. Сковороди НАН України. — К., 2007. — 18 с.
3. Землянова Л. М. Зарубежная коммуникативистика в преддверии информационного общества: Толковый словарь терминов и концепций / Л. М. Землянова — М.: Изд-во МГУ, 1999. — 300 с.
4. Каган М. С. Мир общения: Проблема межсубъектных отношений / М. С.Каган — М.: Политиздат, 1988. — 319 с.
5. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / М. Кастельс [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.gumer.info/bibliotekBuks/Polit/kastel/01.php>. — Заглавие с экрана.
6. Кривокопа Е. И. Системные основания исследования организационных коммуникаций / Е. И. Кривокопа // Евразийский международный научно-аналитический журнал. [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=1238>. — Заглавие с экрана.
7. Круковский Я. В. Информационная парадигма самоорганизации в обеспечении устойчивого развития общества / Я. В. Круковский [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://lpru.tsu.ru/Public/art2002/sbornik/029.htm> — Заглавие с экрана.
8. Круковский Я. В. Коммуникативный аспект самоорганизации современного общества. Ноосферный подход // Материалы круглого стола «Мир массовых коммуникаций: телевидение и эфирное пространство». — М. : МГУК, 2001. — С. 61-73
9. Кужелева-Саган И. П. Основные исследовательские парадигмы в сфере теории коммуникации: социально-философский аспект // Вестник ТГПУ. Сер. Гуманитарные науки. — 2006. — Вып. 7 (58). — С. 106-117
10. Маклецов А. Ю. Информационные парадигмы как двигатель прогресса / А. Ю. Маклецов [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://www.rusnauka.com/DN2006/Philosophia/2_maklecov%20a.ju..doc.htm — Заглавие с экрана.
11. Матяш О. И. Что такое коммуникация и нужно ли нам коммуникативное образование / О. И. Матяш [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.russcomm.ru/rca-biblio/m/matyash01.shtml> — Заглавие с экрана.
12. Соколов А. В. Общая теория социальной коммуникации : учеб. пособие / А. В. Соколов — СПб.: Изд-во Михайлова В. А., 2002 г. — 461 с.
13. Фримен К. Информационно-технологическая парадигма / К. Фримен [Электронный ресурс]. — Режим доступа : www.buk.irk.ru/library/book/texts/mankast/chapter1/paradig.htm — Заглавие с экрана.

14. Шарков Ф. И. Коммуникология: основы теории коммуникации: учебник / Ф. И. Шарков — М.: Издательств Дашков и К, 2009. — 591 с.
15. Яценко Е. Ю. Культурологически мотивированные номинации и адекватность коммуникации / Е. Ю. Яценко // Информация-Коммуникация-Общество (ИКО-2001) : тез. докл. и выступлений Международ. науч. конф., СПб., 13–14. XI. 2001. — СПб., 2001.

Надійшла до редколегії 01.02.2013 р.

УДК 070.484:504.03

Т. О. БОНДАРЕНКО

РОЛЬ СОЦІАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ У ФОРМУВАННІ ЕКОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ

Розглянуто вплив соціальної комунікації на еволюцію екологічної свідомості від античності до сьогодення, досліджено особливості соціоприродної взаємодії на різних історичних етапах розвитку людства.

Ключові слова: екологічна свідомість, екологічна етика, екологічна цензура, соціальна комунікація.

Рассмотрено влияние социальной коммуникации на эволюцию экологического сознания от античности до наших дней, исследовано особенности социоприродного взаимодействия на разных исторических этапах развития человечества.

Ключевые слова: экологическое сознание, экологическая этика, экологическая цензура, социальная коммуникация.

The article is dedicated to studying the influence of social communication on evolution of ecological consciousness since antiquity to nowadays, to researching the features of socio-natural interaction on various historical stages of mankind development.

Key words: environmental consciousness, environmental ethics, environmental censorship, social communication.

Актуальність дослідження ролі соціальної комунікації у формуванні екологічної свідомості наразі зумовлена станом навколишнього середовища, що значною мірою впливає на функціонування світової спільноти. Друга половина ХХ ст. характеризується багатьма дослідниками як доба еколого-кризового суспільства, період розширення просторового масштабу екологічної проблеми. Її глобальний вимір виявляється в тому, що: об'єктом антропогенного впливу стають усі природні сфери Землі; екологічні протиріччя стосуються всіх країн світу; спільна людська діяльність набуває здатності негативно впливати на довкілля й зрештою призвести до загибелі цивілізації [6, с. 35].

Загострення екологічних проблем та їх перетворення на глобальні вчені безпосередньо пов'язують із розвитком виробництва й науково-технічними досягненнями. За такого контексту актуалізується